

پویشگران آینده امیدبخش

گزارش سیاستی

واکاوی پیمان دفاعی مکه: فرصت‌ها و چالش‌ها برای سیاست خارجی جمهوری اسلامی

ایران

فرزان صفری ثابت

دانشجوی دکتری دانشکده مطالعات جهان دانشگاه تهران

شهریور ۱۴۰۵

www.paiaab.org

پایاب دانشگاهی - میز سیاست خارجی ایران

دیدگاه‌ها و نظرات مطرح شده در مقالات این بخش، بیانگر دیدگاه‌های نویسندگان آن‌هاست و لزوماً منعکس کننده مواضع موسسه پایاب نیست.

مقدمه

پیمان موسوم به مکه میان سه کشور پاکستان، ترکیه و عربستان به عنوان یکی از تحولات جدید در خاورمیانه، توجه بسیاری را به خود جلب کرده است. تشکیل این پیمان در حالی صورت گرفته که جنگ علیه ایران و مذاکرات با آمریکا همچنان در هاله‌ای از ابهام قرار دارد. فارغ از رقابت میان بازیگران منطقه‌ای در خاورمیانه، پیمان دفاعی مکه را باید در راستای تحولات منطقه ای و فرامنطقه ای بررسی نمود.

تحولات منطقه و فرامنطقه‌ای

تحولات ناشی از جنگ ایران و کمپین‌های نظامی اسرائیل در خاورمیانه را می‌توان از انگیزه‌های اصلی تشکیل چنین اتحادی دانست؛ اما برای واکاوی آن ابتدا باید تحولات فرامنطقه‌ای یکی از بازیگران، یعنی پاکستان، و سپس دیگر بازیگران این اتحاد را به صورت جداگانه بررسی کرد. پیش از شروع جنگ ایران در تابستان ۱۴۰۴، در منطقه جنوب آسیا تحول دیگری رخ داد که خاورمیانه نیز تحت الشعاع آن قرار گرفت؛ و این تحول، درگیری نظامی هند و پاکستان بود. دولت هند در پاسخ به حمله تروریستی در منطقه پهلگام هند که به کشته شدن ۲۶ نفر منجر شد، دولت پاکستان را به حمایت از گروه‌های اسلامی تندرو علیه هند متهم کرد و در پی آن، حملات نظامی را در پیش گرفت که پس از چهار روز با دخالت و میانجیگری آمریکا، این دو قدرت اتمی در وضعیت آتش‌بس قرار گرفتند. پس از این جنگ کوتاه‌مدت بود که پاکستان برای موازنه قدرت، روابط با آمریکا را از نو حیات بخشید و پس از آتش‌بس جنگ چهل‌روزه در نقش میانجی، پیش‌قدم مذاکرات ایران و آمریکا شد.

پاکستان

پاکستان به عنوان یکی از کنشگران محوری پیمان نظامی مکه، در تلاش است با افزایش کنشگری دیپلماتیک و نظامی خود در منطقه، در صورت جنگ احتمالی با هند در آینده از بحران‌های داخلی و فشارهای خارجی بر خودبکاهد؛ و در جهت افزایش وجهه منطقه‌ای و بین‌المللی خود پس از جنگ با هند حرکت کنديکی از انگیزه‌های احتمالی تشکیل پیمان مکه، نزدیکی دفاعی و امنیتی دولت هند با اسرائیل است، کشوری که پاکستان از آن به عنوان دشمن پاکستان و جهان اسلام یاد می‌کند و به عنوان یک کشور اسلامی، اسرائیل را به رسمیت نشناخته است.. پاکستان پیش از پیمان مکه نیز به دلیل نزدیکی با ترکیه و عربستان یکی از ارائه‌دهندگان امنیتی برای عربستان بوده و با این کشور پیمان مشترک امنیتی امضا کرده است، مبنی بر این که در صورت حمله یک کشور ثالث، دو کشور برای دفاع از یکدیگر اقدام کنند و همچنین پاکستان، عربستان را چتر هسته‌ای خود در حفاظت

قرار دهد. یکی دیگر از انگیزه‌های پاکستان برای شرکت در پیمان مکه، احتمال جنگ اسرائیل نه تنها با پاکستان بلکه با ترکیه است، کشوری که روابط نزدیک و صمیمی با اسلام‌آباد دارد.

ترکیه

ترکیه به عنوان عضو گروه ۲۰ و پیمان ناتو، یکی از قدرتمندترین و بزرگ‌ترین ارتش‌های خاورمیانه است. ترکیه و پاکستان و جمهوری آذربایجان سالانه به صورت مداوم مانورهای نظامی برگزار می‌کنند. افزون بر اینها، ترکیه در شمال سوریه حضور نظامی دارد و به تعبیری یکی از حامیان اصلی دولت الجولانی در سوریه است، دولتی که اسرائیل با آن در تخاصم ه سر می‌برد. ترکیه با اینکه تحت رهبری اردوغان، داعیه‌دار احیای نئوعثمانیسم و رهبری جهان اسلام است اما اسرائیل را به رسمیت می‌شناسد و بیشترین مراوده تجاری را با اسرائیل دارد. یکی از انگیزه‌های احتمالی حضور ترکیه در پیمان مکه، نزدیکی دولت آنکارا با ریاض به منظور موازنه قوا با قطر و امارات و برای پیشبرد اهداف ترکیه‌در کشورهای هم‌چون سودان و لیبی است. ترکیه برای حمایت از گروه‌های قدرت‌طلب و نیز استخراج منابع، در این کشورها حضور نظامی یا مستشاری دارد.

عربستان سعودی

عربستان سعودی، سومین عضو پیمان مکه است که علاوه بر نزدیک‌ترین روابط را با پاکستان و ترکیه، با ایالات متحده نیز روابط بسیار نزدیک در قالب گروه ۲۰ و پیمان اخیر دفاعی و هسته‌ای دارد. همچنین عربستان یکی از اعضای رهبر شورای همکاری خلیج فارس است که در قالب این سازمان، همراهی نظامی کشور های عضو علیه دولت حوثی‌های یمن را رهبری کرده است. عربستان یکی از آخرین کشورهایی است که هنوز پیمان ابراهیم را امضا نکرده است و این اقدام پس از اتفاقات هفتم اکتبر و جنگ ایران در هاله ای از ابهام قرار دارد. عربستان به رغم رقابت با ایران، روابط خود را با ایران عادی‌سازی کرده و در حال گسترش آن است.

علیه ایران یا علیه اسرائیل؟

آنچه که از پیمان مکه مورد توجه قرار گرفته متن ساده پیمان و اهداف آن در راستای دفاع مشترک سه‌جانبه، و به گفته برخی کارشناسان، دیدگاه‌های متعارض علیه ایران و اسرائیل است. آنچه که در حال حاضر مشهود است این است که ایران و اسرائیل هیچ یک عضو این پیمان نیستند و به نوعی در نخستین نگاه شاید بتوان گفت که این پیمان در راستای جلوگیری از تنش میان این دو کشور نیز بسته شده است. عربستان اعلام کرده که کشورهای دیگر نیز می‌توانند به این پیمان ملحق شوند. با این حال باید دید که این پیمان چه فرصت‌ها و چالش‌هایی برای سیاست خارجی ایران به همراه دارد.

فرصت‌ها و چالش‌ها

پیمان مکه در نوع خود ابهامات بسیاری به همراه دارد و به صورت قطعی نمی‌توان اظهار کرد که علیه ایران یا علیه اسرائیل است؛ اما به همان اندازه که می‌تواند فرصت‌هایی برای ایران به همراه داشته باشد چالش‌هایی نیز ایجاد خواهد کرد.

با در نظر گرفتن فرصت‌های احتمالی ناشی از پیمان مکه، می‌توان آن را اقدامی در جهت گسترش امنیت جمعی منطقه دانست که اگر موفقیت‌آمیز باشد، می‌تواند تنش‌ها و تقابل‌های منطقه‌ای را کاهش دهد و فرصت ساختن یک منطقه امن و قوی و یک جامعه منطقه‌ای را در آینده فراهم کند. با احتمال رخ دادن چنین فرصت‌هایی، ایران می‌تواند با استقبال از پیمان مکه، سیاست همگرایی و چندجانبه‌گرایی را در سیاست خارجی خود در خصوص خاورمیانه پیش ببرد.

اما یکی از مهم‌ترین چالش‌های احتمالی پیمان مکه برای ایران این است که در صورت ادامه تقابل میان ایران با اسرائیل و آمریکا، کشورهای دیگر که همکاری نظامی و امنیتی با ایالات متحده آمریکا را دارند می‌توانند از این پیمان برای مقابله با ایران استفاده کنند. یکی دیگر از چالش‌های این پیمان، که البته می‌تواند به نوعی یک فرصت برای ایران نیز باشد، این است که پاکستان، ترکیه، و عربستان سعودی در شرایطی این پیمان را ایجاد کرده‌اند که هر سه آنها به طور همزمان روابط نامتقارنی با اسرائیل و ایران دارند و در صورت وقوع جنگ، هر سه کشور به دلیل ناهماهنگی نظامی از لحاظ کیفی-کمی و دلایل دیپلماتیک، مایل به درگیر شدن در جنگ علیه این دو کشور تمایلی ندارند. این چالش - فرصت به نوعی می‌تواند بار حمله، محدود بودن جبهه جنگ و جلوگیری از خسارت بیشتر را برای ایران به همراه داشته باشد.